

Neperskaityta knyga – paminklas J. A. Pabrėžai

Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771-01-15 – 1849-10-30) – širdis uždegantis pamokslininkas, mokytojas, Lietuvos botanikos ir geografijos terminų tėvas, rūpestingas liaudies gydytojas – iki šių dienų dėkingai prisimenamas Žemaitijoje. 2021-uosius metus LR Seimas paskelbė Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos metais.

1849 metais, mirus J. A. Pabrėžai jis buvo kukliai palaidotas Kretingos parapijos kapinėse. Tik po 46 metų vienuolyno gvardijonas Feliksas Rimkevičius ant kapo pastatė šviesaus granito kryžiu, o po 83 metų (1932 m.) gvardijonas Augustinas Dirvelė – neogotikos stiliaus mūrinę koplytelę puošią trijų angelų ir vienuolio skulptūromis.

1921 m., minint 150-ąsias J. A. Pabrėžos gimimo metines, Kretingos progimnazijos moksleiviai bei miestelio visuomenė medžiais apšodino trikampį skverelį priešais bažnyčią ir jį pavadino Jurgio Pabrėžos darželiu. J. A. Pabrėžos biografas, kun. Petras Ruškys gana smulkiai aprašė šio skverelio išvaizdą: „arti bažnyčios, prieš Lietuvos banko namus Kretinga turi žemaitiško sūrio pavidalo jo vardo darželį su mūro koplyčia, kurioje iš keturių pusių yra po vieną stovylą: iš rytų pusės šv. Antano Paduviečio, iš pietų pusės šv. Jadvygės, iš vakarų pusės Švenčiausios Marijos Panelės širdies. Tą Tėvo Ambroziejaus Pabrėžos vardo darželį savo laiku sodino Kretingos vidurinė mokykla su visuomene. Jame yra apsuptas augančių eglių ratu gražus Vilniaus ažuolas, kuris visados su lapais – vasarą žaliais, o žiemą parudavusiais. Yra čia ir gėlynėlių bei įvairių augančių medžių, o jų tarpe gražus katalikių moterų draugijos ažuolinis su žemaitiškais papuošalais kryžius“.

1925 m. P. Ruškys svajoto: „kaip teisingai norima pastatyti naujas gražus paminklas ant Simono Daukanto kapo Papilėje, taip lygiai norima naujas gražus paminklas pastatyti ir ant kunigo Pabrėžos kapo Kretingoje, nes vienas ir antras Lietuvos gerovei daug yra pasidaravusiu“.

Prabėgus 65 metams, 1990 m. laikraštyje Švyturys rašoma: „Skverelis priešais Kretingos bažnyčią prašyte prašosi paminklo. Prieš kelerius metus gimė idėja ten pastatyti paminklą žymiam Lietuvos mokslininkui Jurgiui Pabrėžai“. Jau nuo 1984 m., muziejaininko Donato Butkaus šnekinamas skulptorius Algirdas Bosas ieškojo būdų kaip įamžinti J. A. Pabrėžos asmenybę.

1991 m. sausio 12 d. broliai pranciškonai surengė konferenciją – minėjimą, skirtą tėvo Ambraziejaus Pabrėžos beatifikacijos bylai atnaujinti. Tą dieną skverelyje prie bažnyčios buvo pašventintas paminklinis akmuo tikintis, kad ateinančiais metais šioje vietoje jau stovės paminklas J. A. Pabrėžai.

Paminklas iškilo sunkiu Lietuvai laikotarpiu: ką tik atkūrusi Nepriklausomybę, išgyveno ekonominę krizę – tuo metu Kretingos deputatai svarstė kas būtų geriau

Skulptoriaus Algirdo Boso paminklas J. Pabrėžai Kretingoje, 1993 m. Fot. Jolanta Klietkutė, 2012

– ar kiekvienam rajono žmogui nupirkti po pakelį margarino, ar pastatyti paminklą J. A. Pabrėžai. 1993 m. birželio 25 d. įvestas litas.

1993 m. birželio 26 d. švenčiant Kretingos vardo pirmojo minėjimo 740 metų sukaktį, skverelyje priešais bažnyčią kun. Astijus Kungys OFM pašventino skulptoriaus Algirdo Boso ir architekto Sauliaus Manomaičio sukurtą bronzinį paminklą, pastatytą Kretingos rajono valdžios ir visuomenės rūpesčiu, bylojantį apie kretingiškių meilę ir dėkingumą tėvui Ambraziejui.

Skverą, kuriame stovi paminklas, projektavo architektas Saulius Manomaitis. Skveras suplanuotas trikampis: apatinė kraštinė ejo palei automobilių stovėjimo aikštelę, smaigalys – link Rotušės aikštės. Jį turėjo juosti kalvio darbo tvorelė su kaltais ažūriniais vartais apatinės kraštinės centre. Tačiau dėl lėšų trūkumo vartų ir tvorelės atsisakyta.

Gargždžiškis kalvis Zigmas Žilinskas nukaldino tris, augalinius motyvais puoštus žibintus, kurie buvo paminklo komplekso dalis: vienas apšvietė kelią bažnyčios vartų link, kitas – į miesto pusę, o trečias įrengtas arčiau paminklo. Jie simbolizavo iš J. A. Pabrėžos sklidusią šviesą į bažnyčią, visą Kretingą ir tai, kad jo paties asmenybė visiems švietė ir tebešviečia ligi šiol. Metaliniai žibintai

nežiūrėdamas nei į laikrodį, nei į saulę. Buvo laimingas, kad pagaliau gali įamžinti pirmąjį žemaičių botaniką, švietėją. Iš tos laimės ir pamiršo kryžiu, kurį priminė atvykę darbo apžiūrėti vienuoliai. Kryžius iškomponavo pačiame viršuje labai natūraliai – tarsi dviejų plokščių sujungime. Abiejuose kryžiaus pusėse išrašyti Jurgio Pabrėžos inicialai „J“, „P“. Kairėje pusėje po „J“ raide pastabi akis žiūrės tekstą: „1992 VI 18 užbaigtas modelis“ – tuomet buvo užbaigtas molio modelis.

Vienuolio figūra žengia nešina gydymosiomis bei herbariumui surinktomis žolelėmis: dešinėje rankoje – augalo šaknys, kitoje – antžeminė dalis; o rankų padėtis primena kunigo gestą šv. Mišų Aukos liturgijos metu. Augalo šaknys apjuostos juoste, ant kurios išrašyta: „1992 OPvS Bosas“. Renesanso meistrai po kūriniu pasirašydavo: „Opvs pictor“, t. y. sukūrė tapytojas vardas pavardė. Taip pasirašė ir skulptorius A. Bosas.

Figūros priekinėje pusėje plokštumoje yra 90-osios psalmės citata: „ŽMOGAU, KURĮ AUKŠČIAUSIAS GLOBOJA, KURIS GYVENI VISAGALIO PAVĖSY, VIEŠPAČIUI TARKI „O MANO DIEVE, PRIEGLOBSTI MANO, TVIRTOVE, TAVIM AŠ VI-LIUOSI“. Qui habitat in protectione Altissimi sub umbra Omnipotentis commorabitur Dicet Domino «Refugium meum et fortitudo mea, Deus meus, sperabo in eum» Ps 90, (91)“. Pirmojo pasaulinio karo metu britų pulkas, vadovaujamas pulkininko Whittelseja visus karius ragino reguliariai kartoti 90-osios psalmės žodžius ir pulkas neprarado nė vieno kario. Paminklo autoriui šis faktas buvo labai stiprus liudijimas ir todėl šios psalmės ištrauką lietuvių bei lotynų kalbomis išrašė ir J. A. Pabrėžai, kaip begalinio pasitikėjimo Dievu ženklą.

Šioje plokštumoje galima rasti mielių ir vaikus pradžiuginančių smulkmenėlių, tokių kaip augaliumai, vaisiai, boružėlė, laumžirgis ar basų pėdų pirštus kutenantis žydintis žolynas.

Prie figūros kojų įkomponuoti pirmųjų Jurgiui Pabrėžai skirtų Algirdo Boso darbų – medalio ir plaketės – atvaizdai tarsi ženkliną kūrybinio proceso pakopas.

Apatinė paminklo dalis – akmeninis pjedestalas. Priekinėje pjedestalo pusėje – trys plokštumos – reljefai, pasakojantys apie Jurgio Pabrėžos gyvenimą ir darbus. Centriniam reljefe – vienuolyno vaistažolių sodelyje ties augalu palinkęs vienuolio atvaizdas, kurio rankos gestas kyla palaiminimui. Simboliška, kad link paminklo

kyla trijų pakopų laipteliai, kaip ir laiminimui: Dievui Tėvui, Sūnui ir Šventajai Dvasiai. Antrame reljefo plane – figūra, atverianti vienuolyno vartus, išeinanti į senąją Kretingą, nužymėtą namų stogais ir bažnyčių bokštais, – pas žmones. Kairiajame reljefe – vienuolis priima ligonius, dalija vaistažoles ir dalį laiko skiria laiko maldai, taip pats to nežinodamas jau stotisi sau paminklą. Dešiniajame reljefe grįžta vakaro maldai į ceļ, suklumpa maldai prieš Nukryžiuotojo figūrą apipintą vienuolyno sieną praaugusiu žolynu, tačiau į duris ir vėl beldžiasi ligoniai... Abiejuose šoniniuose reljefuose viršuje yra pavaizduotas simbolinis langas į dangų.

Vieta, kurioje stovi paminklas, parinko architektas Jonas Liutkus. Kasant paminklo pamatui duobę buvo aptiktas šioje vietoje iki II-ojo pasaulinio karo stovėjęs P. Ruškio minėtos šv. Jurgio koplytelės pamatas. Todėl nugarinės paminklo pusės pjedestalą sudaro tarsi lauko riedulių grindinys pereinantis į senosios koplytelės pamatą, lyg paminklas stovėtų ant buvusios koplytelės postamento. Pjedestalas padarytas iš Kretingos apylinkėse surinktų lauko akmenų.

Pačiame nugarinės dalies viršuje yra runų ženklas reiškiantis „nuo ryto iki vakaro“, savo forma primenantis kiek žemiau pavaizduotą Dievo Apvaizdos akį. Šis ženklas J. A. Pabrėžai buvo labai svarbus. Dievo Apvaizdos akį jis buvo pavaizdavęs herbare, kuris visą gyvenimą kabėjo jo celėje primindamas apie gyvenimą nuolatineje Dievo akivaizdoje. Dešinėje pusėje – metai kada baigtas lipdyti paminklas „1992“. Tačiau užrašas yra atvirksčias, nes buvo išraižytas gipso negatyvo formoje, nuformavus nuo molio. Ši data apjuosia stilizuotą taurę su spinduliais – aliuziją į pabaigtuvių puotą.

Nugarinė paminklo pusė – gyvybės medis, išaugantis į faktūrą, primenančią bažnyčios duris. Vienuolio figūros horeljefas susipina su gyvybės medžio šakomis, kuriose paslėpta daugybė citatų iš „Taislius augyminių“, datų bei užuominų.

Tekstai, simboliai ir ženkliai atsirado paskutiniame kūrybos etape, kai skulptorius A. Bosas retušuodavo vaško modelius atvykęs į Talino „Ars“ gamyklą. Visi ženkliai užrašyti paskutinę akimirka, skubant, nes meistrai laukdavo, kada vaško modelis bus baigtas ir galės užpilti šamoto masę. Ant vaško buvo galima laisvai rašyti, fiksuoti datas, užkoduoti ženklus, užsakovas ar Meno taryba jau negalėjo

(Nukelta į 16 p.)

Neperskaityta knyga – paminklas J. A. Pabrėžai

(Nukelta į 16 p.)

sukontroliuoti. Bet ir dabar žiūrovas prabėgom nepastebi ir nežino kas ir kodėl įrašyta.

Aiškiausiai matomas užrašas – ant per vidurį einančios perlenktos juostos: „PIRMASIS ŽEMAIČIŲ BOTANIKAS LIAUDIES GYDYTOJAS“. Šalimais kairėje įrėmintas J. Pabrėžos augalams suteiktų lietuvių pagoniškų dievų vardų sąrašas iš „Taislius augyminis“. Šalia jo įrašas: „1993 balandžio 26 dieną užbaigiau vaško modelį Taline AB“. Kitoje pusėje: „Tretieji nepriklausomybės metai 1993 balandžio 26“. Vaško modelis buvo gaminamas kovo mėn., pabaigtas – balandžio mėn. Šios datos atsirado tuomet, kai autorius darė korektūras vaške, ir kuomet padėjo paskutinį tašką. Gyvybės medžio šaknyse – medalis su pavaizduotu ant kelmo stovinčiu basakaju trimituojančiu angelu, skelbiančiu užbaigtą darbą. Tas medalis ir buvo paskutinis taškas vaške 1993 m. balandžio mėn.

Gyvybės medžio centre, prie išsišakojimo galima pastebėti kelis užrašus: „1993 m. balandis TALLINN ARS“, „OPVS Bosas 93“, „užbaigtas vaško atspaudas“.

Paminklo nugarinėje pusėje apie vidurį yra horizontali metalo sujungimo linija. Kairėje viršuje užrašyta: „1993 m. kovo mėn. premjeras Br. Lubys pasirašė įsakymą Nr“ įrašo tekstas nutrūksta. Šioje vietoje buvo užfiksuota įdomi istorija: pinigų paminklui nebuvo, nepavyko gauti vienuolių žadėtos labdaros, buvo tik pinigai gauti Kretingos miestui pardavus viešbutį, bet, kadangi mokėjimas vyko doleriais, bankas pinigus sulaikė, o „Ars“ liejykla negavusi avansinio mokėjimo sustabdė darbus. Kretingos mero pavaduotojas susitiko su premjeru Broniumi Lubiu. Paskutinę premjero posto dieną Br. Lubys pasirašė įsakymą pervesti pinigus J. A. Pabrėžos paminklui. Šią žinią skulptorius A. Bosas sužinojo būdamas Taline, kai iš vaško jau buvo pagaminta forma, tad joje įrašė: „1993 m. kovo mėn. 1 dieną premjeras Bronius Lubys pasirašė įsakymą Nr. 1 ir taip leista Lietuvos Bankui pervesti pinigus „Ars“ liejyklai“. Tačiau kai nuvyko po 2 savaitių priimti atlieto darbo, pamatė, kad nėra dalies teksto. Pasirodo apačioje vaškas nudegė ir darbininkai tiesiog įstatė panašaus rašto juostą – tekstas tapo suprantamas tik žinantiesiems jo istoriją.

Taigi, atvykus į Kretingą kviečiu aplankyti Jurgio Pabrėžos paminklą ir pabandyti jį perskaityti kaip naują knygą, kurioje Jurgis Pabrėža tarsi išeina iš nežinios ir tuo pačiu mums lieka ne visiškai atrastas ir ne visiškai suprastas. Jis tartum lieka aname laike, o kartu ir mūsų epochoje. Figūra lyg išeina iš sienos, kaip anuomet tėvas Ambraziejus išeidavo pro vienuolyno vartus. Tas išėjimas iš plokštumos turėtų priminti, kad jis ir jo darbai gyvena tarp mūsų. Galbūt ši plokštuma primena varpo formą, tačiau autoriaus mintis buvo kita – tai vienuolyno sienos fragmentas, bet tuo pačiu tai laikas, erdvė, epocha, kurioje mes buvome, kurioje dabar esame ir į kurią kažkada vėl įeisime. Arka – tai lyg simbolis, primenąs, kad tai žmogus, gyvenantis Visagalio pavėsy.

**Jolanta KLIETKUTĖ,
Kretingos muziejus**